

УДК 340

ОЗООНОВИЙ ШАР АТМОСФЕРИ ЯК ПРІОРИТЕТНИЙ ОБ'ЄКТ ПРАВОВОЇ ОХОРОНИ

Золотарьова Н.І.

Професор кафедри адміністративної діяльності Національної академії внутрішніх справ

кандидат юридичних наук

В статті розглядаються питання правового регулювання відносин щодо охорони озонового шару атмосфери, відношення світового співтовариства до проблеми його руйнування, правове положення України у міжнародних відносинах щодо реалізації норм Кіотського протоколу.

В статье рассматриваются вопросы правового регулирования отношений охраны озонового шара атмосферы, отношения мирового сообщества к проблеме его разрушения, правового положения Украины в международных отношениях реализации норм Киотского протокола.

In article observed questions about legal regulation protection of ozone layer, attitude of international fellowship to problem of destruction ozone layer, legal position of Ukraine in international attitude to implementation of standards of Kyoto Protocol.

Ключові слова: озоновий шар атмосфери, правова охорона, Кіотський протокол.

Стаття 50 Конституції України закріплює право кожного на безпечне для життя і здоров'я довкілля та на відшкодування завданої порушенням цього права шкоди. На забезпечення цього права направлено ряд нормативних актів України, з допомогою яких реалізується дане конституційне право. Загалом реалізація законодавчих актів шляхом застосування норм права відноситься до системи заходів, спрямованих на охорону навколишнього природного середовища. І цей компонент навколишнього середовища, в якому мешкає людина в цілому є об'єктом впливу природоохоронних органів.

Одним із об'єктів охорони навколишнього природного середовища, до якого прикута увага світової спільноти, є озоновий шар – одна із найважливіших екосистем.

Природні екологічні системи і, зокрема озоновий шар атмосфери, мають глобальне значення. Охороні підлягають не будь-які, а лише природні екологічні системи. Модифіковані і трансформовані екологічні системи, відповідно до міжнародної класифікації, не можуть беззастережно служити об'єктами охорони, тому що вони не завжди позитивно впливають на людину, це і штучно створені водоймища, і аграрні зони, і міське середовище тощо.

Призначення озонового шару атмосфери полягає в охороні живої природи і людини від згубного впливу ультрафіолетового випромінювання. Через небезпеку руйнування світове співтовариство виділяє його в один із пріоритетних об'єктів охорони.

Озоновий шар атмосфери являє собою шар в межах стратосфери, який лежить на висоті 7-8 км (на полюсах), 17-18 км (на екваторі) і до 100 км над поверхнею Землі, що відрізняється підвищеною концентрацією молекул озону (у 10 разів вище, ніж у поверхні Землі), це дозволяє поглинати ультрафіолетове випромінювання, згубне для біоорганізмів. Забруднення навколишньої природного середовища хімічними речовинами, серед яких маються й озоноруйнуючі з'єднання, веде до поступового зниження змісту озону. Утворилися простори зі зниженим змістом озону, що одержали назви озонових дір. З 1987 р. зареєстрована сфера зниженого змісту озону, що розширюється, (по 4 % у рік). В 1985 р. англійські вчені опублікували статтю, у якій стверджувалося, що кожної весни, починаючи з 1980 р., над Антарктидою утворюються значні сфери зменшення загального змісту озону. Цей результат в засобах масової інформації було названо "озоновими дірами" над Антарктидою. Ця назва в наступні роки використовувалася не тільки в популярній літературі, але вона стала широко використовуватися в наукових статтях. Однак, термін цей умовний, тому що мова йде не про якісь діри в атмосфері, де взагалі відсутній озоновий шар, єдиний захисник живого на Землі від згубної ультрафіолетової радіації Сонця, а розглядається явище весняного зменшення змісту озону над Антарктидою. Сьогодні прийнято аномалії озону відносити до "озонових дір", якщо дефіцит озону перевищує 30%. Причина утвору озонової діри над Антарктидою пов'язана, насамперед, із систематичним збільшенням у стратосфері Землі окислів хлору, і інших озоноруйнуючих речовин. Глибина й просторові розміри цієї діри мають тенденцію до збільшення. Так, у першій половині 90-х років площа

озонової діри становила 15 млн. кв. км і тривалість її існування змінювалася в межах 32-63 дня, в 1995 році вона перевищувала 20 млн. кв. км і тривалість становила 71 день. Наприкінці 1999 року з'явилася інформація про те, що площа озонової діри досягла 25 млн. кв. км, і периферія її розташовується вже біля берегів Нової Зеландії. При цьому була зареєстрована мінімальна кількість озону (починаючи з 1985 року), яка поменшала приблизно в три рази в порівнянні з рівнем озону над Антарктидою в 70-х роках. У жовтні 2000 року, новозеландські вчені порахували розмір озонової діри і констатували, що вона займає 29,53 млн. кв. км та вказали, що в зону її дії вже потрапило місто Пунта-Аренас (Чилі), а у майбутньому окремі сегменти озонової діри почнуть загрожувати Аргентині, Австралії й ПАР. Зараз площа озонової діри дорівнює розмірам Північної Америки. Поки, учені не зважуються говорити про зменшення розмірів озонової діри. Скоріше, вони заявляють про її стабілізацію (діра не перевершує границь 30 млн. кв. км). При збереженні сучасного рівня викидів руйнуючих озоноречовин в атмосферу розмір озонової діри почне зменшуватися тільки через 50-60 років. В останні роки ділянки дефіциту озону були зареєстровані й над Північною півкулею. Площа цих ділянок суттєво менше антарктичної озонової діри й вони можуть спостерігатися над різними регіонами Північної півкулі, їх прийнято називати локальними озоновими дірами. Одна з таких локальних озонових дір спостерігається над Центральною Азією, яка вперше з'явилася в серпні 1984 р. Надалі, вона спостерігається у весняний період майже щорічно. Ці дані були отримані в результаті багаторічних, щодобових спостережень параметрів атмосфери над гірським регіоном Центральної Азії. Спостереження проводилися на унікальній науковій станції Іссик-Куль, яка розташована на березі озера Іссик-Куль, в 10 км на захід міста Чолпон-Ата.

Наведені дані свідчать, про те, що наприкінці ХХ сторіччя не тільки в Південній, але й в Північній півкулі, поява озонових дір з дефіцитом озону в 10-40%, тобто в 2,5-9 раз перевищуючий максимальний рівень природних коливань, стала повсякденним явищем. Проблема втрати озонового шару може привести до зростання ультрафіолетової радіації Сонця, що буде впливати не тільки на все населення планети, але й на все живе на Землі [1].

Світове співтовариство визнає пріоритетною охорону даного природного об'єкта. Саме з приводу його охорони було прийнято ряд міжнародних угод. Віденська конвенція про охорону озонового шару, що прийнята Організацією Об'єднаних Націй 22 березня 1985 р. зобов'язала застосовувати у промисловості та сільському господарстві альтернативні технології та устаткування, використання яких дає можливість зменшити чи зовсім усунути викиди речовин, що впливають чи здатні несприятливо впливати на озоновий шар [2]. Норми Віденської конвенції зобов'язують держав-учасниць у відповідному порядку організувати дослідження й давати наукові оцінки з питань фізичних і хімічних процесів, що можуть вплинути на озоновий шар, вплив на здоров'я людини та інші біологічні наслідки, що спричиняються змінами стану озонового шару, особливо змінами ультрафіолетового сонячного випромінювання, що впливає на живі організми. Сторони зобов'язуються самі або через компетентні міжнародні органи з повним урахуванням національного законодавства й такого роду діяльності, що проводиться як на національному, так і на міжнародному рівні, сприяти проведенню і проводити спільні або взаємно доповнюючі програми систематичні спостереження за станом озонового шару та іншими відповідними параметрами [3]. Технологія спостережень та обміну інформацією викладена в додатках I і II до Віденської конвенції. Згідно до вимог Монреальського протоколу про речовини, що руйнують озоновий шар, від 16 вересня 1987 р., який набув чинності для України 1 січня 1989 р., кожна країна має забезпечити стабільність споживання озоноруйнівних речовин з тим щоб їх рівень не збільшувався порівняно з 1986 роком. І лише для необхідності задоволення основних внутрішніх потреб держави цей рівень може зрости, але не більше ніж на десять відсотків у порівнянні з рівнем 1986 року [4].

Проблемам глобального потепління міжнародна спільнота досить давно приділяє особливу увагу. 9 травня 1992 року була прийнята Рамкова конвенція Організації Об'єднаних Націй про зміну клімату [5]. Україна на Конференції ООН з навколишнього середовища в м. Ріо-де-Жанейро підписала даний документ 11 червня 1992 р., однак цей документ було ратифіковано Верховною Радою України тільки Законом від 20 жовтня 1996 р. № 435/96-ВР [6]. ООН відчуваючи занепокоєння з приводу того, що в результаті людської діяльності відбулося істотне збільшення концентрації парникових газів в атмосфері, що таке збільшення посилює природний парниковий ефект і що це призведе, в середньому, до додаткового потепління поверхні і атмосфери Землі і може несприятливо вплинути на природні екосистеми і людство домовитися провести ряд взаємних заходів щодо посилення контролю за викидом в атмосферу парникових газів. Особливо це стосується розвинених держав світу,

де доля викидів у розрахунку на одну людину значно перевищує такий самий показник для країн, що розвиваються, а також тих, що прагнуть будувати ринкову економіку. Як це зазначено в ст. 2 цього міжнародно-правового документу, Кінцева мета Конвенції і усіх пов'язаних з нею правових документів, які може прийняти Конференція Сторін, полягає у тому, щоб досягти у виконанні відповідних положень Конвенції стабілізації концентрацій парникових газів в атмосфері на такому рівні, який не допускав би небезпечного антропогенного впливу на кліматичну систему. Такий рівень має бути досягнутий у строки, необхідні для природної адаптації екосистем до зміни клімату, що дасть можливість не ставити під загрозу виробництво продовольства і сприятиме забезпеченню подальшого економічного розвитку на стійкій основі. Конкретизація вимог, які були поставлені до держав-учасниць підписання Рамкової конвенції Організації Об'єднаних Націй про зміну клімату, здійснена в Кіотському протоколі до вказаного міжнародно-правового акту, який було підписано 11 грудня 1997 р.

Держави-учасниці підписання Кіотського протоколу взяли на себе зобов'язання здійснювати та/або продовжувати розробляти відповідно до своїх національних умов такі політику та заходи, як:

- підвищення ефективності використання енергії у відповідних секторах національної економіки;

- охорона та поліпшення якості поглиначів і накопичувачів парникових газів, що не регулюються Монреальським протоколом, з урахуванням своїх зобов'язань за відповідними міжнародними природоохоронними угодами; сприяння поширенню раціональних методів ведення лісового господарства, лісонасадження та лісооновлення на стабільній основі;

- заохочення форм сталого та раціонального ведення сільського господарства у контексті урахування особливостей зміни клімату;

- проведення досліджень, розробка, сприяння широкому використанню та впровадженню нових і відновлюваних видів енергії, технологій поглинання двоокису вуглецю та передових сучасних екологічно безпечних технологій;

- поступове скорочення або усунення ринкових диспропорцій, фіскальних стимулів, звільнення від податків та мита і субсидій, що суперечать цілям Конвенції, в усіх галузях, які є джерелами викидів парникових газів, і застосування ринкових механізмів;

- заохочення належних реформ у відповідних галузях з метою сприяння реалізації політики та заходів обмеження або скорочення викидів парникових газів, які не регулюються Монреальським протоколом;

- заходи з обмеження та/або скорочення викидів парникових газів, які не регулюються Монреальським протоколом, у транспортній галузі;

- обмеження та/або скорочення викидів метану шляхом рекуперації та його повторного використання у процесі видалення відходів, а також у виробництві, транспортуванні та розподілі енергії [4].

Щодо держав, які здійснюють процес переходу до ринкової економіки (в цей перелік увійшла й Україна) Кіотським протоколом передбачені пільгові умови щодо промислових викидів в атмосферу, крім того ст. 17 даного правового акту передбачена можливість участі у торгівлі викидами з метою виконання своїх зобов'язань. Однак будь-яка подібна торгівля доповнює внутрішні дії, спрямовані на досягнення цілей виконання визначених кількісних зобов'язань щодо обмеження та скорочення викидів. Україна продала частину квоти на викид у повітря вуглекислого газу. Щоправда, попередній уряд витратив ці кошти не за призначенням. Як заявив Прем'єр-міністр України М.Я. Азаров станом на 1 січня 2010 р. «Кіотських» грошей на рахунках Держказначейства не було, при всьому тому, що їх мало бути при перерахунку в гривнях 3 млрд 330 млн. Кабінет Міністрів України в 2010 році поновив ці кошти на даних рахунках [7]. Робота з приводу торгівлі квотами зараз успішно продовжується. 29 липня 2011 р. від Японії надійшли кошти за продаж Україною квоти на викид вуглекислого газу обсягом 15 млн тон. Відновлення співпраці з урядом Японії стало можливим лише після виконання Україною взятих на себе зобов'язань, а також проведення міжнародного аудиту, який підтвердив поновлення залишків коштів Національного агентства екологічних інвестицій на рахунках Держказначейства. Серед зобов'язань України є проведення робіт по енергозбереженню. В Україні нараховується біля 40 тисяч об'єктів які потребують запровадження енергозберігаючих технологій. У свою чергу Україна постала перед фактом необхідності самій купувати викиди парникових газів. На початку 2010 р. Євросоюз ухвалив директиву, відповідно до якої з 2012 року щодо всіх літаків з України, які проводять рейси з або в країни ЄС, українські авіаперевізники зобов'язані купувати 15 відсотків власних викидів парникових газів у Європейській торговій системі. За підрахунками

Національного агентства екологічних інвестицій сума, що має бути сплачена за це, сягає 35 млн. грн. [8].

Отже питання забруднення атмосфери, торгівлі квотами на викид вуглецю є досить непростими і потребують уважного до них ставлення з тим, щоб наша держава виконувала усі вимоги міжнародних нормативно-правових актів екологічного спрямування і забезпечувала б у зв'язку з цим власні інтереси і потреби.

Література:

1. Озон в атмосфері. Озоновий слой - ультрафіолетовий щит Землі // Інформаційно-образовательний портал «Планета» // Електронний ресурс: <http://www.planet.elcat.kg/?cont=wclim&id=2>
2. Офіційний вісник України. – 2005. – № 21. – Ст.1179
3. Ст. 2 Віденської конвенції про охорону озонового шару // Офіційний вісник України. – 2005. – № 21. – Ст.1179
4. Монреальський протокол про речовини, що руйнують озоновий шар // Охрана окружающей среды. Международные правовые акты: Справочник. - Санкт-Петербург, 1994 год.
5. Рамкова конвенція Організації Об'єднаних Націй про зміну клімату // НАУ Експерт № 1778.
6. Закон України від 29 жовтня 1996 р. №435/96-ВР «Про ратифікацію Рамкової конвенції ООН про зміну клімату» // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – N 50. – Ст.277.
7. Прем'єр-міністр Микола Азаров: «Ніде не вдавалось досягти хороших результатів, де не було стабільності влади» // Урядовий кур'єр. – 11 січня 2011 р. – № 3.
8. Процишин В. Гроші робимо з... брудного повітря. Енергозбереження. Національне агентство екологічних інвестицій нарощує темпи // Урядовий кур'єр. – 3 серпня 2010 р. – № 141.